

"AHÁNY OLVASÓJA, ANNYIFELE TARTALMA VAN A KÖNYVNEK"

RUBAKIN GONDOLATAI AZ OLVASÓRÓL ÉS AZ OLVASMÁNYRÓL

А. Рубакин

(Лоцман книжного моря)

ИЗДАТЕЛЬСТВО
ЦК ВЛКСМ

Nikolaj Alekszandrovics Rubakinról (1962-1946), a bibliopszichológia megalapítójáról az utóbbi időben számos - életét és munkásságát méltató - cikk jelent meg. A Szovjetunióban, ahol jelentőségét egyre jobban felismerik, több, egész életművét ismertető monográfiát adtak ki az utóbbi években. E kiadványok alapján a Könyvtáros 1968. évi 2. számában jelent meg ismertetés Rubakinról, elsősorban irodalomnépszerűsítő szerepét hangsúlyozva.

A következő oldalakon Rubakin fiának könyvéből* közöljük a bibliopszichológia elméletét ismertető fejezetet. Az olvasó ebből a fejezetből is láthatja, hogy Rubakin életművéről, jelentőségéről hosszas viták folytak a Szovjetunióban a 20-as, 30-as években. Ezek a viták azonban nem vitték előre a bibliopszichológia ügyét. A későbbi években a polemikák feledésbe merültek, s úgy látszott, a kérdést az érdektelenség pora fedi be.

A legújabb időkben azonban az érdeklődés egyre inkább az olvasás-elemzés egyéb irányjai felé fordult. Új életre kelt a szociológia, mely előtérbe állította az olvasót, a szubjektív egyént, ugyanakkor az olvasmány, az objektum kissé háttér-

be szorult. S ekkor figyeltek fel a kutatók újra Rubakin jelentőségére, aki a kettő - a szubjektív és az objektív tényező - kölcsönhatására, összefüggésére mutatott rá.

Egyébként a könyv többi fejezete is rendkívül érdekes. Sok biográfiai - és egyéb - adatot tartalmaz a századforduló orosz értelmiségi mozgalmairól is. Ezen a téren számos hasonlóságot fedezhetünk fel egyéb európai országok,

* Rubakin, A.: Rubakin. (Loцман книжного моря.) Moszkva, 1967. 174 p.

köztük Magyarország haladó mozgalmával. Rubakin alakja, tevékenysége pi. (mutatis mutandis) sok hasonlóságot mutat a századforduló - Szabó Ervin által inspirált - magyar könyvtári mozgalmával. Érdekes feladat lehet e kérdés tüzetesebb vizsgálata.

- 0 -

N.A. Rubakin tudta, hogy az új pszichológiai tudomány létrehozása, melyet ő "bibliológiai pszichológiának", vagy "bibliopszichológiának" nevezett el, életének jelentős tudományos eredménye. De ugyanakkor életművében éppen a bibliopszichológia támasztotta a legtöbb ellentmondást és kritikát tudósaink részéről, és éppen emiatt kezdték a 30-as években Rubakin munkásságát élesen kritizálni.

Miért történt ez? Miért kavart fel az új tudomány ekkora vitát, melyben maga Rubakin személyét támadták meg?

Ennek az elméletnek a felállítása az olvasó és a könyv csaknem félévszázados tanulmányozásának eredménye, tanulmányok, melyek több százezer könyv, több százezer olvasó elemzésén alapultak, Rubakin gyakorlati megfigyeléseinek és elméleti következtetéseinek eredménye. Ez az elmélet a gyakorlatból született (hatalmas méretű gyakorlat alapján!) akár a megfigyelések számát, akár idejét tekintjük.

Ennek az elméletnek a megalkotása még akkor kezdődött el, mikor Rubakin egészen fiatal ember volt, mikor első tudománynpszerűsítő könyvecskéi megjelentek. Sőt, mi több, ő ugy kezdte el írni ezeket a könyveket, hogy először csupán ösztönösen foglalkozott az olvasók igényeivel és azok pszichikai típusával.

Hivatalosan 1916. okt. 22-én jött a világra a bibliológiai pszichológia, mikor a genfi Institut JJ. Rousseau keretében megnyílt a bibliopszichológia szak, azon az ülésen, melyet ennek az intézetnek az igazgatója, Pierre Bovet a genfi egyetem professzora, Eduard Claparède, Ferrière professzor és a brüsszeli Institut International de Bibliographie (a FID elődje) igazgatója, Paul Otlet hívott egybe. A bibliopszichológiai szak igazgatója N.A. Rubakin lett. Valójában csak ő dolgozott ott, az összes fentnevezett személyek csak névlegesen voltak. Néhány évvel később a szak önálló Bibliopszichológiai Intézetté alakult, de az elnevezésen kívül a dolgok lényegét tekintve semmi sem változott.

Rubakinnak az olvasás tanulmányozása terén folytatott összes munkái, melyeket a múlt század 90-es éveinek elejétől adott ki, alapjában véve előkészületek voltak a bibliopszichológia létrehozására, bár ő maga még nem szemlélte azokat erről az oldalról.

Ilyenek a "Tanulmányok az orosz olvasóközönségről", 1895 (1), a cikkek sora a könyvek hatásáról, "Az önművelés gyakorlata", 1914 (2), "Levél az olvasóhoz az önművelésről", 1922 (3) stb. 1922-ben adták ki Párizsban kétkötetes munkáját "Bevezetés a bibliológiai pszichológiába" címmel, francia nyelven (4). A munkát a jelen írás szerzője, Rubakin fia fordította le franciára. Azonkívül kiadatlan maradt "A bibliológiai pszichológia alapjai és feladatai" c. hatalmas műve (5).

N.A. Rubakin. A rajzot R. Salita festőművész 1919-ben készítette. Rubakin ezt írta a rajz alá: "Éljen a könyv, az igazságért és az igazságosságért vívott harc leghatalmasabb fegyvere".

A "Bevezetés a bibliológiai pszichológiába" - a bibliopszichológia első óriási műve, csak a szakembereknek volt szánva. Orosz nyelven már a 20-as években Rubakin cikksorozatát jelentetett meg, melyek megvilágították gondolatait erről az új területről: "Az erő és az idő megőrzéséről az önművelésben", 1914 (6), "Tanulmányok az olvasók pszichológiájáról" 1914 (7), "A bibliológiai pszichológia mint a bibliológia elmélete és gyakorlata", Prága, 1921 (8), "Mi az a

bibliológiai pszichológia" 1924 (9), "Az olvasó és a könyv pszichológiája" 1929 (10). És hamarosan a szovjet folyóiratokban és újságokban a cikkek egész sora jelent meg, melyek szerzői teljes egészében támadták a bibliopszichológia koncepcióját, kiragadva a valóban gyenge helyeket és nem fordítva figyelmet arra az alapvető hozzájárulásra, melyet a szerző az olvasásról alkotott elméletbe hozott.

Rubakin gondolatainak feledését elősegítette az is, hogy míg népszerű könyvecskéit világos, a lehető legérthetőbb nyelven írta, a bibliopszichológiáról írott művei nagyon bonyolultak, nincsenek mindig világos és pontos stílusban fogalmazva.

Rubakin legjobb gondolatait és alaptételeit az 1929-ben Moszkvában megjelent "Az olvasó és a könyv pszichológiája" (10) c. nagy művében fejtette ki. Az alábbiakban e mű alapján ismertetjük Rubakin elméletét.

A BIBLIOPSZICHOLÓGIA MEGHATÁROZÁSA

Rubakin a bibliopszichológia kétféle meghatározását fejt ki - az egyik, mint mondja, előzetes, a másik részletes, teljes. A kezdet kezdetén így határozza meg:

"Bibliológiai pszichológiának... nevezzük a könyvtudomány pszichológiáját a maga evolúciójában és disszolúciójában, azaz fejlődésében és hanyatlásában, a környező társadalmi - helyi és időbeli - viszonyok kapcsolatában." "A bibliopszichológia a társadalompszichológiai behatások pszichológiája."

Már ez a meghatározás is megmutatja, hogy a szerző a bibliopszichológia fogalmában a társadalmi környezetnek jelentőséget tulajdonított. Igaz, itt meg kell jegyezni, hogy a társadalmi környezet meghatározásakor az osztályhelyzeteknek Rubakin korántsem tulajdonított elsőrendű fontosságot.

Rubakin később meghatározza a bibliopszichológia alkalmazásának területét:

"A bibliopszichológiának a bibliológiával való egyeztetése, annak részeként való vizsgálata szintén helytelen: a bibliopszichológia a bibliológiát teljes egészében magában foglalja, a könyvet mint pszichológiai jelenséget vizsgálva. A bibliopszichológus számára a szedés technikája és a könyv kinyomtatása a szedés és a szedő, nyomdász és tipográfus, a kiadó és a kiadóhivatal, a vásárló és az eladó, a könyvkereslet és kínálat a könyv elterjedési és időbeli forgásának pszichológiája. A bibliopszichológus a bibliológia minden ágazatát kivétel nélkül úgy tanulmányozza, mint a bibliológus, de csakis a pszicho-

lógiai oldaláról... Ily módon a bibliológia tudománya a bibliopszichológus számára a bibliológia és annak minden ágazatának a pszichológiája, kölcsönhatásukban és funkcionális viszonyukban."

A bibliológia munkafolyamat, úgy, hogy

"feltételezi a munkást is, a munkáját is és a szociális környezetet is és ennek a munkafolyamatnak a termelési folyamatokkal általában kialakított különböző kapcsolatait".

"Mi a "bibliológia" fogalma alatt a termelés, az értékek körforgása és fogyasztása, a nyomtatott, kézzel írott és a beszélt szavak munkafolyamatát fogjuk érteni."

Ezért a bibliológia folyamatában tárgyalt bibliopszichológiai tanulmányok tárgyai a következők:

1. A dolgozók és azok pszichikai típusai;
2. A munkájuk és annak pszichikai sajátosságai;
3. Munkájuk terméke, melynek minőségétől függ a nyomtatott, írott vagy beszélt szó hatása az egyénre és a közösségre;
4. A szociális környezet, mely a bibliológiai pszichológiának mint munkafolyamatnak minőségi és mennyiségi feltétele.

A bibliopszichológia egyik feladata

"a bibliológia területének minden ágazatában dolgozók magatartásának objektív vizsgálata".

És mint hogy minden dolgozó munkájában két elem található - a szellemi és a fizikai munka eleme, - így mindkét elemet tanulmányozni kell. Így kiterjesztve a tanulmány tárgyát, Rubakin azt mondja, hogy bibliológia alatt

"nem csupán a könyvek összességét és a nyomtatott, írott és beszélt szavak összességét, mellyel ezek az értékek létrejöttek a múltban, létrejönnek a jelenben és létre fognak jönni a jövőben" kell érteni. A bibliológia ebben az értelemben "munka és munkafolyamat". A bibliológia pszichológiája ennek a munkának és ennek a folyamatnak a pszichológiája."

A "könyv" fogalma alatt Rubakin "a szónak mindenféle alkotását érti, legyen ez a szó nyomtatott, írott, vagy beszélt". De a könyvnek e három formája között a legszorosabb kapcsolat van. Innen ered annak a szükségessége, hogy meg kell különböztetni a szerezői munkát és az olvasói munkát, a szónok munkáját és hallgatójának munkáját. Egyesek ebben az esetben átadnak, mások kapnak. Ki ad át és ki kap, mi a különbség az "átadó" és "átvevő" között?

Rubakin még 1901-ben, az Iszkorki (Szikrácskák) c. elbeszéléskötetben rámutatott arra, hogy

"mind a személyiség egyéni sajátosságai, mind a legapróbb környezeti feltételek, a lelki hangulat, bármilyen mozzanatban vizsgáljuk is, mindezek befo-lyással vannak arra, hogy milyen könyv gyakorol hatást valamelyik olvasóra.

De hogy a sok tíz vagy száz könyv közül, amelyek véletlenül átmennek a kezén, melyik gyakorol rá feltétlenül hatást, egyszer a történelmi körülmények, melyeket a nép átélt, ezek és nem mások, egyszer a népi öntudat dönti el ezeket a kérdéseket... ez már kétségtelen. A népi olvasó tanulmányozása - ez a népi gondolkodás utjának tanulmányozását jelenti legkulturáltabb képviselőiben, annak a tanulmányozását, hogy a nép hogyan döbber rá gondolkodva saját magára, olvasva és elgondolkodva idegenekről."

Ebből következik, hogy Rubakin már ekkor nem az olvasónak valamiféle egyéni reakcióját vizsgálta, hanem azt a reakciót, mely a történelmi mozzanatok, a szociális okok feltételeihez kötött, és ezt az olvasó vizsgálatának alapjául állította. Mintegy a maga történelmi helyzetének feltételei között ragadta meg az olvasót, és ahhoz való kapcsolatában vizsgálta őt.

Később is hangsúlyozza, hogy

"az ilyen jelenségek, mint az irodalom, a könyv, az író, az olvasó és az egész bibliológia szociális jelenségek, akárcsak az emberi nyelv. A bibliopszichológiai jelenségek létrehozása, körforgása, felhasználása - szociális jelenségek. Nincs és nem is lehet a bibliológia területén egyetlen pszichikai jelenség sem, melyek ne lennének a szociális tényezők feltételeihez kötve. Mind az olvasás, mind pedig a könyv hatása feltételezi a maga létezése számára a szociális környezetet, amely éppúgy oka a keletkezésének, mint kifejllesztésének és következményeinek. Ehhez hasonlóan az egyéni olvasás és tanítás feltételezi a szociális környezet létezését, amelyben ezek a jelenségek végbemennek és amelyek állandóan és szükségszerűen hatnak az egyénre, annak működésére, sőt a sorsára is".

Rubakinig lényegében senki sem tanulmányozta tudományosan a könyvet, annak hatását és az olvasót és annak a könyvről alkotott felfogását. Holott ez a jelenkor legfontosabb kérdése, amikor a könyv ilyen nagy szerepet kezdett játszani a nép életében és a személyiség életében, amikor a hazánkban levő hatalmas könyvkincs felhasználása csak annak egzakt tanulmányozásával, az olvasók lehetőségeinek és sajátosságainak egzakt tanulmányozásával lehetséges.

Az olvasás elmélete - a bibliopszichológia egyik alapvető része. Ehhez az olvasónak, a könyvnek és az utóbbinak az olvasóra gyakorolt hatása pszichológiáját kell tanulmányozni.

Az olvasók pszichológiájának tanulmányozása céljából Rubakin az olvasók különböző pszichikai típusait különbözteti meg. Az egyes olvasók gondol-

kodása konkrét vagy absztrakt, szintetikus vagy analitikus, induktív vagy deduktív stb. lehet.

De a könyveket szintén írók írták, akiknek pszichikai típusa ugyancsak konkrét vagy absztrakt lehet, szintetikus vagy analitikus stb., mint bármelyik olvasó vagy bármelyik ember pszichikai típusa. A szerző pszichikai típusa az általa írt könyv típusában és a könyv tárgyának kifejtésében tükröződik. Vajon van-e gyakorlati értéke az olvasók, a szerzők és a könyvek ilyen pszichikai típusok szerinti felosztásának az olvasás és az olvasottak elsajátítási folyamataira? Igen nagy gyakorlati értéke van!

Ahhoz, hogy a könyv tartalmát az olvasó a lehető legjobban megértse és elsajátítsa, az szükséges, hogy a könyv - és így szerzője - pszichikai típusa megegyezzen az olvasó pszichikai típusával. Ez azt jelenti, hogy ha az olvasó pszichikai típusa konkrét, akkor ő azt a könyvet sajátítja el és érti meg a lehető legkönnyebben és leggyorsabban, melyet az ugyanilyen pszichikai típusú író írt. De ez nem jelenti azt, hogy nem sajátítja el azt a könyvet is, melyet más pszichikai típusú író írt. Ehhez azonban több időre és erőfeszítésre van szüksége, mintha olyan könyvet olvasna és tanulmányozna, melynek pszichikai típusa egyezik az övével.

A könyv tartalmának az olvasó által való megértésében az olvasó és a könyv pszichikai típusa közti összhang nagyon gazdaságos.

De ha ismerjük a könyvet, annak típusát, azon keresztül meg lehet határozni olvasójának pszichikai típusát is.

"Egy és ugyanaz a könyv különböző egyénekre különbözőképpen hat, azok pszichikai típusától függően. Minden egyes olvasónak a könyvről, a mondatról, a szóról alkotott minden egyes véleménye már megmutatja a reakcióját is ezekre. A reakció hiánya, annak gyengesége vagy ereje, hosszadalmassága vagy gyorsasága, mellyel a bibliopszichológiai ingerre reagál, a reakció keletkezésének lassúsága, annak időtartama, intenzivitása stb. szintén ezt jellemzik."

Annak az olvasónak, aki ismeri ismeri saját típusát, lehetősége nyílik arra, hogy az olvasásra szánt könyvek kiválasztásánál saját magán tegyen próbát.

"Például - írja Rubakin - ha én nem vagyok alkalmas a képi gondolkodásmódra, így nem tudok ítéletet mondani sem a versek, sem a szépirodalom művészi oldalai és egyéb művek felett; én nagyon gyengén reagálok a beszéd képszerűségére... Vagy, ellenkezőleg, ha én nem vagyok alkalmas arra, hogy elvont fogalmakban és absztrakt ítéletekben gondolkodjam, de képekben gondolkodom, nem tudok ítélni, például J. S. Mill művei felett; ezek engem nem kötnek le, mert túlságosan szárazak." Másrésztől "ismerve a könyv milyensé-

gét és megfigyelve egy adott olvasó reakcióját a könyvre, e reakció alapján lehetőségünk nyílik arra, hogy megítélhessük annak az olvasónak a tulajdonságait, aki erre az ingerkeltésre ily módon reagál".

Ebből következik, hogy azért szükséges az olvasók, a könyvek és azok szerzői pszichikai típusainak vizsgálata, hogy az olvasóknak azokat a könyveket tudjuk ajánlani, melyeket ők, saját pszichikai típusuk alapján, könnyebben és gyorsabban tudnak elsajátítani.

Rubakin megalapította az olvasók és a könyvek típusainak osztályozását is. Érthető, mennyire nehéz volt az osztályozásnak ezt a fajtáját bevezetni és mennyire kellett ismerni azokat a könyveket, melyeket az adott típusú olvasónak lehetett ajánlani. Rubakin kolosszális munkát végzett a könyvtípusok osztályozása során, és ennek az osztályozásnak az alapján, miután meghatározta más oldalról az olvasó típusát, annak pszichikai típusával összhangban ajánlott neki könyveket.

Rubakin levelezése az olvasókkal, közvetlen kapcsolata velük a könyvtárakban, bebizonyította, hogy a könyv helyes ajánlása fokozza az olvasók érdeklődését. Így 1929-ben a Lausanne-i Népház könyvtárában, ahol Rubakin megszervezte az olvasók bibliopszichológiai tanulmányozását, ennek a vizsgálatának és a könyvek megfelelő kiválasztásának eredményeképpen a tudományos és az ismeretterjesztő könyvek kölcsönzése majdnem 50-szeresére növekedett.

Rubakin olvasói ankétokat szervezett, hogy felderítse az olvasók pszichikai típusait. Az ankét kérdőívén 37 kérdés szerepelt, röviden megfogalmazva. De ugyanitt Rubakin megjegyzi, hogy "a feleletek nem az egyenesen feltett kérdésekre jellemzőek". Sajátosan az a jellemző, amit akaratlanul, öntudatlanul, "meggondolatlanul" irtak fel a kérdőívre. Ezért a kérdőív összeállítójának nagyon éleseszü, megfontolt embernek kellett lennie, kitűnően kellett ismernie annak a helynek és időnek szociális és pszichológiai feltételeit, ahol az ankét lezajlott.

Rubakin összes korábbi megjegyzésében a könyveket teljes egészében az olvasóra ható inger eszközének tekintette. De a könyv mint ingerkeltő csak azért létezik, "hogy létezzenek annak egyes mondatai, melyeknek összességét a könyv képviseli",... de minden mondatban minden egyes szó szintén az inger szerepében lép fel. Ez azt jelenti, hogy a könyv a legkisebb ingerek tömegének egésze. A könyv ilyen működésének vizsgálata ezért el kell hogy vezessen a mondatok és a szavak vizsgálatához.

Mielőtt elkezdenénk ezeket a kutatásokat - mint Rubakin mondta - "meg kell vizsgálni magát a kutatót". Az ő szociális - osztály, nemzeti és foglalkozásbeli - típusa határozza meg a bibliológia összes elemeiről és mindenekelőtt a könyvről alkotott véleményeit. Ezért ezek pszichikai típusától függenek - ami lehet analitikus vagy szintetikus, elméleti vagy gyakorlati, konkrét vagy absztrakt típus stb. Így a kutatót ugyanazon kritériumok alapján kell tanulmányozni, melyekkel az olvasó és a könyv típusát tanulmányozzuk. Ezért minden kutatás kezdetén ki kell próbálni magát a kutatót. Ez, Rubakin véleménye szerint, a kutatás objektivitásának maximumát nyújtja.

Miután Rubakin ezeket az új elemeket az olvasás és a könyv kérdéseinek tanulmányozásába bevezette, analizálja és számbaveszi azokat a tényezőket, melyek a bibliológia egészében részt vesznek. Tovább bonyolítja a tanulmányozás problémáját az, hogy ezeknek a tényezőknek a száma rendkívül nagy és rajtuk kívül még tanulmányozni kell kölcsönhatásukat, kölcsönös megnyilvánulásait is. Ennek eredményeként a pszichológiai analízis olyan örvényébe kerülünk bele, melyben a részletektől nem látjuk a legfontosabb, az alapvető kérdéseket. Ily módon egyetértve az osztályozás helyességével és a bibliológia összes elemeinek tanulmányozásával, meg kell jegyezni, hogy annak tanulmányozása rendkívül bonyolult és kétséges annak általánosítható jellege.

A BIBLIOPSZICHOLÓGIA BIOLÓGIAI ALAPJAI

A bibliopszichológia társadalompszichológiai alapjainak áttekintése után Rubakin megállapítja ennek biológiai gyökereit is. A pavlovi elmélet természetes (feltétlen) és feltételes reflexeiből indul ki. Érdekes, hogy Rubakin, amikor elméletének biológiai megalapozásához hozzáfogott, még nem ismerte eléggé Pavlov tanait, mindazonáltal nagyon megközelítette azokat és végül, mikor ezzel kapcsolatban levelezésbe kezdett I.P. Pavlovval, meglátta, hogy álláspontja ebben a kérdésben teljességgel megegyezik Pavlov álláspontjával. Az olvasó és a könyv tanulmányozásának biológiai megalapozása számunkra a bibliopszichológia elméletének legerősebb oldala, nevezetesen az, melyre a legnagyobb szükségünk van a további munkában.

Mint ismeretes, a reflex a szervezet reakciója valamilyen belső vagy külső ingerre. A feltétlen reflexek velünk született természetes reakciók: az

Мудрыми словами

Вот так и так
Каждый из нас
Мудрыми, а др. слова
Часть из них, но не все
Мудрыми, а др. слова
Да в кавычках
И на конце, в начале

Вот так и так
Ты же мудрыми
Вот так и так, но не все
Мудрыми, а др. слова

А в словах, но не все
Мудрыми, а др. слова
Вот так и так, но не все
Мудрыми, а др. слова

Мудрыми, а др. слова
Мудрыми, а др. слова
Мудрыми, а др. слова

Мудрыми, а др. слова
Мудрыми, а др. слова
Мудрыми, а др. слова

Мудрыми, а др. слова
Мудрыми, а др. слова
Мудрыми, а др. слова
Мудрыми, а др. слова

Рубин

Рубин

Rubakin ifjúkori naplójának egy oldala

ember elkapja a kezét vagy a lábát, amikor baj éri, behunyja a szemét, mikor erős fény csap az arcába.

A feltételes reflexek – a szervezet olyan reakciói, melyek valamilyen szokás eredményeként, egyik vagy másik ingerhatás ismétléseként keletkeztek. Az autó vezetője az ismétlések eredményeként kialakult feltételes reflex erejével áll meg, amikor a közlekedési lámpa piros színe kigyul. Életünkben teljesen a nevelés, tanulás, stb. ereje által nyilvánítjuk ki feltételes reflexeinket, melyek nélkül életünk lehetetlen volna. Rubakin azt írja:

"A reflexek az állandó alkalmazkodás vagy egyensúlyozás elemei - a szervezet törvényszerű, gépies reakciói, melyek az adott szervezet idegrendszerének vannak alávetve." "A reflexek összessége - írta Pavlov - alkotja az idegműködés alapját mind az embernél, mind pedig egyéb élőlényeknél." Rubakin kiegészíti ezt a gondolatot és azt mondja: "A reflexen alapulnak a szervezet alkotó erői".

Miután a szóbeli, nyomtatott, vagy írott szó reflextanát szigorúan tudományos fogalmakban megállapítja, Rubakin tanulmányozni kezdte azt, hogy hogyan hat a könyv az olvasóra. Tudomásunk szerint eddig senki sem tanulmányozta Pavlov elméletének alapján a reflexek tudományos fiziológiai elméletének szemszögéből a könyvnek az olvasóra gyakorolt hatását.

A bibliológiában elsőrendű szerepet játszanak az ugynevezett feltételes reflexek, azok a reflexek, melyeket az élettapasztalat alakított ki, egy és ugyanazon cselekvés, szokás ismétlése útján.

"Az olvasás, figyelés, megértés, gondolkodás, tanítás, képzés, mindezek a feltételes reflexek és szuperreflexek különböző formái." "Az emberi nyelvet okvetlenül a feltételes reflexek rendkívül összetett rendszerének kell tekinteni."

De jóllehet, hogy minden szó maga is reflex, egyuttal más reflexek forrása is. Minden szó, melyet mi hallunk vagy olvasunk, a hallgatóhoz vagy olvasóhoz fűződő viszonyában kívülről jövő cselekvéssel valamilyen formájává válhat.

"A szó - mondja Pavlov - az ember egész előéletének következtében összefügg minden belső és külső ingerrel, melyek az agykéregbe futnak be, mindegyik jelt ad, mindegyik helyettesít és ezért mindegyikük létrehozhatja azt a cselekvést, a szervezetnek azt a reakcióját, mely azt az ingert feltételezi."

"Ezért - vonja le következtetését Rubakin - az emberre a reagens szó lehet használni. (- A "reagens" szó alatt Rubakin az "ingert" érti. -) A mozgató reakciók, melyeket kivált, három fő csoportba oszthatók: vonzó, taszító vagy közömbös, fékező reakciók".

Pavlov az emberi nyelvet a második jelzőrendszernek nevezte el, megkülönböztetve az elsőtől, mellyel egyéb élőlények is rendelkeznek és amelyben az ingerlés közvetlenül halad a külső érzékeléstől. Ezért a szó az ember számára - inger, melyet meghatározott reakció hoz létre, mely ennek a szónak a jelentésével függ össze. De egy és ugyanaz a szó felidézhet az embernél különböző, sőt ellentétes reakciókat.

A szó az emberhez tartozó szociális környezethez kapcsolódva hat az emberre és hatása attól függ, hogy ez a szó mihez kapcsolódik az ember múltjában és pszichikai felépítésében.

Már beszéltünk arról, hogy a szociális környezet jelentőségét hangsúlyozva, Rubakin az emberek különböző pszichikai típusait különít el.

Pavlov az embereket magasabb idegtevékenységeik típusai szerint osztályozta. Ez fiziológiai szempontok szerinti osztályozás volt, elég pontos, de mindenestre elég nehezen alkalmazható a mindennapi gyakorlatban, mint ahogy ezt maga Pavlov is elismerte. De ez az osztályozás így is alkalmas volt arra, hogy Rubakin az olvasók típusok szerinti osztályozásának alapjává tegye. Nem hiába volt úgy elragadtatva Pavlov elméletétől, rögtön, ahogy azzal megismerkedett, habár ő már addig is dolgozott a pszichikai típusok elméletén, pszichológiai alapon. Pavlov elmélete elragadtatta őt, mert a kevésbé egzakt tudománynak – a pszichológiának – komoly fiziológiai alapot adott.

Rubakin megmutatta a feltételes reflexek és az olvasás közötti szoros kapcsolatot. A szónak, mint "ingernek" a fogalmát már A. Potebnja kialakította, Rubakin ezt összhangba hozta a feltételes reflex szigorú tudományos fogalmával.

Rubakin elmélete felkeltette Pavlov érdeklődését is. Már "Az olvasó és a könyv pszichológiája" (10) c. művének moszkvai kiadása előtt, mialatt a könyvön dolgozott, levelezésben állott Pavlovval. Pavlovhoz, 1926. febr. 12-i levelében így ír:

"Igen tisztelt és kedves Ivan Petrovics... nagyon kevés szóval Ön nekem és csoportunk más dolgozóinak nagyon sokat adott. Nagyon köszönjük ezt Önnek. Habár én elküldtem Önnek könyvemet (franciául), de lehetséges, hogy elfelejtettem figyelmeztetni, hogy ezt egyáltalán nem a tudósok számára irtam, hanem főleg a könyvtárosok számára és nem annyira azért, hogy a kérdéseket eldöntse, inkább azért, hogy felállítsa azokat és megmutassa azt a kapcsolatot, amely az irodalomelmélet és az irodalomkritika között létezik. A feltételes reflexek elméletének óriási jelentőségét "Az alapok és feladatok" (5) c. művemben vázoltam, melyet... még nem nyomtattak ki néhány ideológiai nézeteltérés miatt".

Ugyanez év május 11-én Pavlov válaszára és az általa küldött könyvekre feleletül Rubakin ezt írja:

"...az Ön könyve úgy vonzott mindannyiunkat, csoportunk dolgozóit, mint a mágnes. Sőt, ha csak érdeklődésből is nézzük át, nem lehet nem észrevenni, hogy milyen segítséget nyújt a mi bibliopszichológiánknak, különösen annak a és a könyv hatásáról szóló részének".

Hogy mennyire érdekelte Pavlovot Rubakinak a szavak és a könyvek hatásáról szóló elmélete, eldönthető az 1925. aug. 25-én Rubakinhoz írott leveléből, melyből itt idézünk:

"Rendkívül örvendetes, hogy a mi laboratóriumi munkánk hasznos egy olyan nagy kulturális ügy számára, mint a könyv és az olvasó kapcsolata. Az Önök programjára vonatkozó közléseket még akkor elolvastam, most pedig hozzálltam a könyv elolvasásához. Természetes, hogy a bibliopszichológiai munka legfontosabb pontja a pszichikai jelenségek osztályozása és meghatározása... És ez nekem egy nehéz és bonyolult munka legfelsőbb fokának tűnik. A magasabbrendű idegtevékenység alapvonalai többé vagy kevésbé világosak, de a részletek homályosak. Az egyes idegtevékenységek típusai gyakran tartalmaznak olyan ellentmondó vonásokat, hogy nem lehet tudni, hogy mi számít első és mi másodrendűnek és származéknak, és hogyan képzelhető el a típus általános mechanizmusa. De ezt a mi és az Önök kutatói szorgalmának le kell küzdenie, vagy legalábbis hinni fogunk ebben".

Igy még Pavlov is, aki meghatározta a magasabb idegtevékenység típusait, elismerte, hogy nagy nehézségek lépnek fel azok meghatározása során, és valóban, meghatározásuk kérdése még most is a fiziológusok vitatémája. Mit lehet elmondani az olvasó pszichikai típusának meghatározásáról, méreteiről, amelyben nemcsak a pszichológiai és fiziológiai tényezők játszanak szerepet, de szociális-gazdasági, örökletes, politikai és egyéb tényezők is?

Sajnos, Pavlov halála megakadályozta a szorosabb kontaktus kialakulását, de az összes adat arra mutat, hogy Pavlov elmélete a bibliopszichológiával, az olvasók típusainak osztályozása és az olvasás folyamatának tanulmányozása terén egybefonódott.

Mindazonáltal teljesen világos, hogy a bibliopszichológiának a feltételes reflexek pavlovi elméletéhez kapcsolódó kidolgozása nagyon sokat nyújthatott volna. Bizonyosan lesznek majd kutatók, akik tanulmányozzák ezt a kérdést és akkor majd Rubakin elméletében sok minden megtalálja a maga helyét és sok ideológiai félreértést el fognak söpörni a pontos, tudományos adatok.

A BIBLIOPSZICHOLÓGIA BIBLIOLÓGIAI ALAPJA

Miután a szó mint inger és mint pszichikai jelenség jelentőségét meghatározta, Rubakin áttér "a bibliopszichológia bibliológiai alapjainak" vizsgálatára. E célból ismerteti a híres német pszichológus, Semon elméletét - a mnema elméletét. Semon a darwini biológia XX. század elején nagy művelője volt. Ő javasolta a "mnema" terminust az "emlék" terminus helyébe, melyet ő "a régi

pszichológia örökségének" tartott, melyet "a lélek adottságának" tartottak. Mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy az ember külső környezetéből jövő minden inger eredményeként izgalom keletkezik, mely az inger "pszichikai korrelációja és nagyon bonyolult jelenség. Az izgalom két fázison megy keresztül. Az elsőben az inger működésének idején jelentkezik és eljut a maga maximumáig. Amikor az inger működése véget ér, az izgalom csökken, de nem egyszerre, hanem fokozatosan, mintha eltűnne, csak a szervezetnek az az élő anyaga őrzi meg nyomát, mely átesett az izgalmon. Az inger típusához való viszony alapján, amely már meghatározta a helyét, a szervezet érzékenyebb lesz azoknál, melyek még nem próbálták ki ilyen ingertípusokat.

A változásokat, amelyek az élő szervezetben, annak anyagában végbe mentek, Semon engrammoknak nevezte el, azaz feljegyzéseknek, mint ahogy a szervezet minden próbája olyan, mintha annak élő anyagába feljegyeztek volna valamit.

Ezeknek a feljegyzéseknek összessége Semon szerint az engramm, és ez képezi a mnemát. Az engrammok többségében rejtve található meg a szervezetben, de képesek életre kelni, előjönni, megelevenedni, "öntudatra térni" és akkor ekforiának nevezzük őket. Az ingerek valójában sohasem fordulnak elő tisztán, mindig elemek sorából állanak, a külső világ elemeinek egész komplexumából - egyidejűleg hatnak, például a fénysugarak, az illatok, a levegő hőmérséklete stb. Ezért az engrammok is összetettek, mert egyidejűleg az ingerek sorát jegyzik fel és nem csak egyet.

Rubakin mindenütt aláhuzza, hogy a szociális környezetnek hatalmas jelentősége van,

"az első helyen áll, és magatartásunk főleg szociális mnemákat határoz meg és nem örökleteseket. Az ember majdnem minden született reakcióját megtámadják a szociális hatások". "A szociális környezet előállítja számunkra az emberiség szociális tapasztalatainak engrammjait, amelyeket kollektív vagy egyéni úton felhalmozott.."

Ilyen alapokon ismerteti Rubakin "a bibliológia bibliopszichológiai kutatásának módszereit", Véleménye és szándéka szerint ezeknek a módszereknek objektiveknek és reálisaknak kell lenniük. Megkapjuk-e ezt ismertetésük után? Adjuk át a szót neki magának.

"A bibliopszichológiának - mondja Rubakin - objektív tudománnyá kell válnia. Ilyenné kell válni azért, hogy a bibliológia minden munkása számára megadja a lehetőséget, hogy objektíven tájékozódjon ennek a dolognak minden bonyolultsága között bármely időben és bármely helyen... A könyvek objektív osztályozásának segítségét kell nyújtania abban, hogy tájékozódjunk az iroda-

lomtörténetben... Ez azt jelenti, hogy a bibliopszichológia ideálja a pontos tudás."

Ebből következik, hogy a bibliopszichológia módszertanának egyik legfontosabb feladata - harc a szubjektív ítéletekkel a bibliológia minden területén... De "szubjektív egy idegen beszéd bármely vetülete, melyet bármely olvasó vagy hallgató szerkeszt egybe. Szubjektívek ezért minden történésznek, irodalomárnak, kritikusnak és bibliográfusnak a könyvekről alkotott ítéletei, mert ezek mindnyájan a maximális igazság érdekében hozzák szubjektív ítéleteiket, de ugyanakkor az egyéni hűség érdekében is." "Minden mnema kisebb vagy nagyobb mértékben elferdíti a valóságot, valamit hozzáad annak vetületéhez a maga készleteiből és valamit elhanyagol a valóságból, mert ami nincs meg a mnemában, az nem lesz meg annak elemeiből felépített vetületében sem."

A valóság megismerése Rubakin szerint csupán mnematikus engrammjaink vetülete a létező valóságra.

"Hasonlatosan ahhoz, hogy mint a kép, melyet a vetítógépből a fehér vászonra vetítenek, befedi azt figurákkal és színekkel, melyek magán a vásznon nincsenek, úgy az általunk alkotott vetületek befedik magát a valóságot, zavarják annak látását. Így mi a valóságot igazán nem látjuk, mert a vetületét fogadjuk el. Számunkra ez a mi vetületünk a valóság."

"A vetület fogalma, - írja később Rubakin - a bibliopszichológiában nagyon fontos szerepet játszik. Ennek a tudománynak a problematikája az olvasói, írói és egyéb vetületek tanulmányozásához és azoknak a valósággal való összehasonlításához vezet."

De valójában ebből az következik, hogy mi egyáltalán nem tudjuk felismerni a valóságot.

"Mnemáink változtatása ahhoz a változtatáshoz vezet, hogy mi hozzáírunk a könyvhöz, azaz ahhoz a vetülethez, melyet mnemáink elemeiből építettünk e könyv számára". "Ahány olvasója, annyitéle tartalma van a könyvnek."

Természetesen, ebben a kijelentésben sok igazság van, és mi mindnyájan tudjuk, hogy ha érett korban vagy öregkorban újraolvassuk a gyermekkorunk óts ismert könyveket, másképp fogjuk fei azokat. De valójában a könyv tartalma ettől nem változik. Változik hozzá való viszonyunk, mert mi magunk változunk meg. A hegy, melyen gyermekkorunkban szemlélődtünk, ugyanott marad akkor is, mikor öregkorunkban látjuk azt, de bennünk más emóciókat és gondolatokat kelt. Akkor miért kell átvinni a mnemáinkban bekövetkezett változásokat arra a tárgyra, amelyhez az tartozik, és miért kell hangsúlyozni, hogy az önállóan valójában nem létezik? Ez már a valóság tagadásához vezet és lehetetlenné teszi a könyvnek éppen azt az értékelését, mellyel maga Rubakin egész életében

foglalkozott. Bibliopszichológiai elméletében, amikor a könyv bármilyen reális tartalmát tagadja, saját sokesztendős gyakorlatának mond ellent. Ezt írja:

"Általánosan elterjedt, évszázadok alatt meggyökeresedett vélemény szerint, minden nyomtatott, írott vagy beszélt szóban meghatározott tartalom van, nevezetesen olyan, amely benne mindörökre megvan. Ez azért létezik, hogy a beszélő és az író ember a beszéd folyamán "belehelyezze" azt bármilyen szóba, mondatrészbe, szövegbe. De feltehetően ezt a szót, ezt a mondatot, ezt a szöveget a különböző olvasók különbözőképpen fogják fel - innen ered, hogy különböző emberek különbözően magyarázzák azt, vitatkoznak felette... Bebizonyosodik, hogy a tartalom, melyet a szerzők a szóbeli vagy írott beszédbe helyeznek, a hallgatás vagy olvasás folyamatában mindig valami változáson megy keresztül"...

Ebből következik, hogy külön kell tanulmányozni a belehelyezés és az át-vétel folyamatát.

"HUMBOLDT-POTEBNJA TÖRVÉNY"

Rubakin állandóan hangsúlyozza, hogy "az inger nem átadó, hanem csak az élmény előidézője". És ennek megerősítéseként két kutató következtetéseire hivatkozik: Wilhelm Humboldt német filológusra és Alekszandr Potebnja orosz professzorra. Következtetéseiket ő foglalta törvénybe, ezt nevezi a "Humboldt - Potebnja törvénynek".

Röviden így fogalmazza meg ezt a törvényt:

"A szó, a mondat, a könyv nem átadók, hanem a pszichikai élmények előidézői minden individuális mnemában. Ez azt jelenti, hogy akármit is helyezhet bele az író műveibe, vagy a szónok a beszédébe, azok tartalma nem jut el az olvasóig vagy a hallgatóig, habár ez a műben benne van. Közte és az olvasók és a hallgatók között - szakadék van. Hogy eljusson ahhoz, akinek szarták, az olvasónak és a hallgatónak magának kell felépítenie azt saját mnemáinak elemeiből. De ez csak akkor történhet meg, ha a hallgató és az olvasó mnemáinak ugyanazok az engrammjai, mint a beszélő és az író mnemáinak. De az ilyenfajta alkotás nem átadás, hanem ingerkeltés. Minden olvasó és hallgató mindig csak az idegen beszédnek a saját maga által előállított vetületét látja maga előtt".

Az ilyen tételek, valójában, nem közelítik a szerzőt az olvasóhoz, hanem eltávolítják egyiket a másiktól. Rubakin maga is érezte saját következtetéseinek helytelenségét, érezte az író magányát. Gorkijnak 1922. okt. 4-én ezt írta:

"Minden ember magányos, de az összes ember közül az író a legmagányosabb. És mennél tehetségesebb, és mennél jobban szereti a "földönjárókat", azaz az emberiséget, annál magányosabb. És annál kevésbé értik meg az olvasók gondolatait, érzéseit, szavait, szándékait, szenvedéseit."

Érdekes, hogy maga Rubakin cáfolja meg saját életével ezeket a pesszimista gondolatokat. Hiszen egész munkája az olvasóval való kapcsolatra épült és az olvasókkal folytatott egész levelezése arra mutat, hogy mennyire közel voltak gondolatai és érdekei az olvasókhöz.

Ha Rubakin elgondolásai helyesek lennének, akkor mit nyújthatnának a könyvek az embereknek? Csak saját élményeik és gondolataik vetületeit? De valójában mégis mindenegybes könyv valamit hagy az olvasóban, valamire tanítja őt. A szerző által behelyezett tartalom valahogyan átmegy az olvasó fejébe. A könyv fel tudja benne kelteni tulajdon emócióit és gondolatait, ez kétségtelen, és ebben rejlik az értéke. De ez a könyv másodlagos hatása és nem az alapvető. Nem lehet az olvasó élményeinek és gondolatainak felkeltésére korlátozni a könyv összes hatását. Ha logikai következtetést vonnának le Rubakin elméletéből, mely szerint a könyv tartalma megismerhetetlen, akkor a Kant szerinti "magánvaló" fogalmához jutnánk el. Csakhogy ez teljes egészében ellentmond nemcsak a mi materialista világszemléletünknek, hanem Rubakin világszemléletének is és egész tevékenységének. Ő maga mindenekelőtt azért írta könyveit, hogy tanítsa az olvasót, hogy átadja neki a könyvek tartalmát, úgy, hogy ez a tartalom felkeltse az olvasó emócióit és élményeit. Rubakin bibliopszichológiai elméletéből, úgy mint Hegelnél, félre kell dobni az idealista külső héjat és meg kell ragadni az egészséges magot. Ilyen egészséges magvak vannak, és a könyvnek az olvasóra tett hatásának tanulmányozása, kétségtelen, hatalmas jelentőségű az egész bibliopszichológia számára.

Különös, hogy miután tökéletesen világosan és pontosan megmutatta a bibliopszichológia szociális eredetét és jelentőségét, Rubakin a könyvet az olvasó lelkivilága vetületének tekintette, és megtagadta a könyvtől annak tartalmát és hatását. Rubakin egész élettevékenysége éppen a könyv tartalmának hatására irányul, természetesen az olvasói egyéni reakcióját is figyelembevéve. Nem lehet a valóságot nullává, megismerhetetlenné süllyeszteni, hacsak nem Berkeley stílusában, aki a valóságos világ létezését teljes egészében elvetette. Itt rejlik a bibliopszichológia elméletének gyenge oldala, Kritikusai éppen ezt a gyenge oldalát emelik ki és a bibliopszichológia minden egyéb vonatkozását is

eltörlik, holott ez a Rubakin által létrehozott elmélet értékes utmutatásokat nyújt az olvasáselemzés kidolgozása számára. Mivel ezek a további objektív kutatás számára szükségesek, azért, hogy félretéve a szerző idealista gondolatait, meg- ragadjuk ebben a tudományban azt, ami gyakorlatilag értékes.

A BIBLIOPSZICHOLOGIA ALAPTÖRVÉNYE

A bibliopszichológiai kutatás módszereinek fejtegetését Rubakin azzal zárja, hogy a bibliopszichológia alaptörvényének - "a konsonáns és diszsonáns emóciók törvénye" elnevezést adja. Mit rejt ez a bonyolult nevű törvény?

"Szabályozza az embernek a másik emberhez való közeledését, például a beszélőt a hallgatóhoz, az íróét az olvasóhoz és fordítva."

Ettől a közeledéstől, véli Rubakin, függenek szó szerint az összes projekciók, melyeket bármelyikünk alkothat saját mnemáinak elemeiből, akár mint nyomtatott, írott vagy beszélt szót.

"Mnemáink elemeiből épülnek fel az idegen beszédről alkotott projekcióink, de ez a kombinatív munka feltételezi az ember érzelmi állapotát, hangulatát, érzéseit, indulatait, ösztöneit, melyek az adott pillanatban uralkodnak rajta."

A közeledés időpontjában az idegen szó, a gesztus, az arckifejezés, sőt a hangsúly is előidézheti egy másik szubjektum taszító emócióját és ez az ingerkeltő beszélgetés folyamán kedvezőtlen talajra talál a társalgó mnemájában. Ezért az emóciók konzananciáinak és diszszonanciáinak törvényét így lehet megfogalmazni:

"A nyomtatott, írott vagy beszélt szó értelmezhető pozitívan vagy negatívan, attól függően, hogy milyen emóciók kerülnek előtérbe az olvasóban vagy a hallgatóban."

Itt kerül előtérbe az emberi emóciók problémája, az emberek kölcsönös viszonyában és egyiknek a másik által való értékelésében.

"Az eszmék, a nézetek elkerülhetetlenül változnak, ha változnak az emóciók - írja Rubakin -, a meggyőződések változása inkább az emóciók változásából ered és nem az eszmék fejlődéséből, nem a tudás felhalmozódásából.. Az idegrendszer fejlődése az állatvilágban arról tanuskodik, hogy az értelem eredete nem olyan régi, mint az emócióé. Ebből ered az örökölt emóciók viszonylagos ereje."

Az emóciók szerepének kérdése az ember viselkedésében különös érdeklődést váltott ki azzal kapcsolatban, hogy Lenin Rubakinnak a "Könyvek között" c. művére írt recenziójában külön kitért az emóciók problémájára. Lenin azt írja ebben a recenzióban:

"Rubakin ur az előszóban kijelenti, hogy ,soha életében nem vett részt semmiféle polémiában, mert az a véleménye, hogy a polémia a legtöbb esetben az egyik legjobb módszer arra, hogy különféle emberi emóciókkal elhomályosítsák az igazságot'. A szerzőnek nem jut eszébe, ... hogy ,emberi emóciók' nélkül az ember számára nem volt, nincs és nem is lehet emberi igazságkeresés." (Lenin művei, 20. k. Szikra, Bp. 1955, 261. p.)

De, ahogy a bibliopszichológiai kutatás módszertanának kifejtésénél láttuk, Rubakin éppen aláhuzza az emóciók szerepét az igazság keresésében. Hiszen nála magánál is publicisztikai cikkeiben az érzelmeik teljes erővel megnyilvánulnak, ami ezeknek éles polemikus színezetet ad.

Igy az emóciókkal bezárul a bibliopszichológia alaptételeinek köre. Érdekes, hogy magánál Rubakinnál az emóciók kétségtelenül a logikai ítéletek fölé kerülnek.

RUBAKIN ELMÉLETÉNEK KRITIKÁJA

Itt nem merülünk bele ennek a "rubakiní" tudománynak részletkérdéseibe - maga Rubakin nevezte ezt az elméletet tudománynak -, hanem röviden ismertetünk néhányat a legfontosabb kritikai megjegyzések közül.

A bibliopszichológia alapvető hiányosságait, a mi szempontjaink szerint, a Kommunisták párt kimagasló alakja, V.A. Karpinszkij tárta fel, aki Rubakin jó barátja volt az emigrációban. Ő olyan jól bírálta a bibliopszichológia alapvető hibáit és ellentmondásait, hogy a leghelyesebb teljes egészében idézni néhány megjegyzését leveléből, melyet Rubakinhoz 1923. febr. 16-án írt.

"Legjobban az zavar engem az Ön könyvének elsajátításában és következképpen az Ön eszméinek elterjesztésében, amit Ön a kifejtés módszerében legsikeresebbnek tart. Nevezetesen Ön a könyv jobbik felének kezdetén bizonyítékok tömegével kápráztatja el az olvasót, arról, hogy a könyv általában - mítosz, fikció, hogy a könyv megértése abszolút lehetetlen, mint ahogy a mások "énjének" megismerése és általában a világ megismerése lehetetlen, hogy az emberi "én" abszolút magányra van kárhoztatva, stb, stb. Hogyha mindezeket komolyan veszem - hiszen ezek az Ön alaptételei - akkor, lényegében, én nem

olvastam az Ön könyvének pesszimistább könyvet, és annak mottója is keserű iróniával hangzik általában a könyv és annak írója felett.

Azonban, ha a második részt elolvasta, az olvasó meggyőződik arról, hogy nem olyan fekete az ördög, mint ahogy azt festik. Ez, végtére is, örvendetes. De ime, micsoda szerencsétlenség: miután erős szükségét érzi annak, hogy visszatérjen az elméleti részhez, az olvasó egybeveti az elméleti kezdetet a gyakorlati véggel, és pokoli munka után eldönti, hogy azok határozottan nem egyeznek. Ugy tűnik, hogy nincsen egyetlen elméleti tétel sem, melyre ne mondana el- lent egy gyakorlati következtetés,...

Lényegében, ha a könyvben előadott elvek közül a néhány legáltaláno- sabbat komolyan vesszük, akkor a szerző - spiritualista, szolipszista. Bár- mennyire különös is ez az általunk tisztelt Rubakin számára, ez így van. Vagy másképp: ez olyan mértékben különös, mint az, hogy Rubakin, aki a népszerű könyvek tömegét írta, amelyek közvetlenül elősegítették a munkások és parasz- tok osztályöntudatának fejlődését, amelyek közvetlenül fejlesztették az elnyomók- kal szemben érzett osztálygyűlöletet, amelyek közvetlenül biztattak a felkelésre, a forradalomra, a polgárháborúra - ez a Rubakin azok között látható, akik azt állítják, hogy "az emberi személyiséget emberi erő le nem győzheti", azok kö- zött, akik ellenzik "a gyűlölet, a bosszu, a gonoszság felkeltését és terjeszté- sét", és "mindenféle vérontás félbeszakítását" követelik, tehát a polgárháboru és a forradalom ellenségei!"

Karpinszkijt mindennél jobban érdekelték azok a gyakorlati következteté- sek, melyek a munkások és parasztek közötti agitációt és propagandát, általá- ban a bibliológiát szolgálták. Jó ötletnek tartotta a "Nemzetközi Bibliopszicholó- giái Intézet" létrehozását. De felhívta Rubakin figyelmét arra, hogy az ilyen In- tézet megalapítása egy kapitalista országban egyszerűen lehetetlen. Ezt - ugyan- csak fent már idézett levelében - pontokba foglalva indokolja:

"1. Az Ön Intézete a legjobb agitációs és propaganda módszerek kialakí- tását tűzi ki feladatául. De a burzsoá kormányoknak és az uralkodó osztályok- nak amugyis monopóliuma az agitáció és a propaganda: kezükben van az összes tudományos, műszaki és anyagi eszköz és a sze nélyek is. A burzsoázia gya- korlatilag nincs érdekelve az Ön tervében.

2. Az Ön Intézete nem csupán tisztán tudományos intézmény: gyakorlati feladatokat is állít maga elé (helyesen!) - mint pl. az otthoni olvasás irányítá- sa és a könyveknek nemcsak tisztán tudományos, hanem (mint Ön írja) "mo- rális" értékelése, azonkívül az Önök eszméivel áthatott értelmiségi káderek kép- zése (és ez is helyes!). - Mít jelent ez a gyakorlatban? Nem többet és nem kevesebbet a következőknél: Ön azt javasolja a burzsoáziának, hogy eszközei

segítségével létesítsen egy olyan Intézetet, melynek az a célja, hogy értelmiségi kádereket neveljen, akik végtére ugyanennek a burzsoáziának és rendszerének ellenzóiivé válnak, és az a célja, hogy tökéletesítse az agitációt és a propagandát ugyanebben az ellenzéki szellemben! Azonkívül mindezeknek a vezetése ennek az "osztályok feletti", vagy "osztály nélküli" humanista, kiemelkedően erényes, stb., stb. intelligencia kezében lenne. Érthető, hogy a burzsoáziának nem hogy nem érdeke az Ön eszméinek megvalósítása, hanem éppen ellenkezőleg.

...Az egyetlen ország, amely nagymértékben érdekelt abban, hogy ilyen eszmék megvalósuljanak és a gyakorlatban, a legszélesebb körben fejlődjenek - ez Szovjetország... Ilyen intézet vezetését ...Szovjetország csak olyan emberekre bízhatja, akik határozottan és megmásíthatatlanul a barrikádon találhatók...

A Bibliopszichológiai Intézetet Oroszországban kell megalapítani - egyelőre nemzeti alapon. Vezetésével Önt kell megbizni, Önnek kell kapcsolatot teremteni egyes bibliopszichológusokkal és csoportokkal Európában...

Végezetül - egyet a nagyszámu részletkérdésekből. Ön nem egyszer említi, hogy az emberek döntő többsége a vegyes, vagy középső tipushoz tartozik. Ezzel párhuzamosan utalok én az Ön lételére, ...hogy a bibliológiai pszichológia lehetőséget ad olyan könyv megírásához, amely egyformán megfelelő a különböző típusu olvasók számára... De ezzel kapcsolatban rendkívül érdekes következtetésre jutunk. Az új könyvek megírásához a leendő olvasók tisztán (formálisan) pszichikai sajátosságai nem fontosak: tanulmányozásuk kérdése érdekelté válik. Nélkülözhetetlen csupán az marad, hogy az olvasók mnemáinak konkrét tartalmát vizsgáljuk."

ROMAN ROLLAND VÉLEMÉNYE

Romain Rolland, aki Rubakin eszméit magasra értékelte és szerföltt érdeklődött irántuk, szintén nem osztotta Rubakin nézeteit a könyvről, mely szerint az csak az olvasó mnemáinak veülete és nincs annak saját, valóságos tartalma. Mikor tudomást szerzett Rubakinnek a könyvről alkotott nézeteiről, tiltakozni kezdett. 1917. máj. 1-én Rubakinhez intézett levelében ezt írja:

"...De idővel lehetségessé válhat, hogy a könyvet védelem alá kell helyezni ezek ellen a kitünő eszmék ellen. Amikor Ön azt mondja - a bibliopszichológia megmutatja azt "hogy az, amit a könyv az olvasó lelkében felkelt, ettől a lélektől függ és nem a könyvtől", én azt gondolom, hogy a könyvet is

számításba kell venni: ugyanis, ha azt valljuk, hogy a könyv csupán eszköz, ezzel azt is valljuk, hogy az nem csak eszköz, és nem közömbös eszköz, legyen az akár jó, akár rossz. Habár Potebnja-nak igaza volt, amikor azt mondta, hogy "beszélni nem azt jelenti, hogy gondolatainkat a másik embernek adjuk át, hanem csak azt jelenti, hogy felkeltjük benne saját gondolatait", akár akarja azonban ezt, vagy sem, mégis az előbbi pszichikai központ, az előbbi erős inger megrezegetti az utóbbit. És röviden, ha először elragadtatással is mennék végig a nagyon gyenge műveken, melyek fejlődésünknek adott periodusában számmunkra hasznosabbak voltak, mint a valóban nagy művek, akkor mégis feltűnő lenne, hogy a valóban nagy művek minden időben a kisugárzás legnagyobb gócai voltak. Az evangélium, a székesegyházak, Shakespeare vagy Don Quijote, Beethoven vagy Tolsztoj például. De itt lehet ebbe belekeverni az Ön "kémiai analízisét", melyről Ön nekem egyszer beszélt és amely szerint lehetővé válik, hogy megkeressük, miben van az erő titka, a műben, a mondatban, vagy a gondolatban."

AZ ELMÉLET HIÁNYOSSÁGAINAK OKAI

Miért hozta létre Rubakin a bibliológia elméletét, mely sokban ellentmond a saját gyakorlati tevékenységének? Hogy történt az, hogy az a Rubakin, aki, mint Karpinszkij arra helyesen rámutatott, egész életében a tudás elterjesztésén, a forradalom előkészítésén, az osztályöntudat felkeltésén fáradozott, élete alkonyán bibliopszichológiájában mindezt megtagadta és burzsoá, pacifista elméletet fejlesztett ki? Ennek kétségtelenül voltak okai.

Rubakin mindenekelőtt mindig gyakorlati ember volt. Az elméleti kérdésekben mindig igyekezett összeegyeztetni az összeegyeztethetlent, nem volt képes arra, hogy világos, pontos helyzeteket határozzon meg. Ez láthatóan kifejezésre jut a bibliopszichológia elméletének kidolgozása során is,

Feltételezni kell azt is, hogy a sokéves távollét a Hazától, az új szovjet olvasótól szintén hatott Rubakin tételeinek jellegére.

Rubakin második felesége, Ljudmila Alekszandrovna, meggyőződéses tolsztojánus volt, számára büntett minden erőszak, háború és forradalom. Nagy hatással volt apám lelkivilágára, ennek alapján közeledett ő a vallásos gondolkodásmódhoz.

Hatással volt az állandó érintkezés is Romain Rollanddal, aki a maga idealista koncepcióival hatott Rubakinra, azzal, hogy ő minden háborút és erősz-

ket tagadott. A híres "Deklaráció a szellem önállóságáról", melyet R. Rolland 1919-ben publikált, tisztán idealista koncepciókat tartalmaz és ezt aláírta Rubakin, Birjukov, sőt még Gorkij is. Ezek a rokonok és barátok kétségtelenül hatással voltak Rubakinra ebben az időszakban. Ráadásul 1919-ben új titkárnő érkezett hozzá, M.A. Bethmann, aki teljes egészében át volt itatva tolsztojánus eszmékkel.

Kétségtelen, hogy közvetlenül vagy R. Rollandon keresztül hatott Rubakinra Gandhi is azzal, hogy a megadás filozófiáját hirdette és minden vérontást ellenezett. 1931. júl. 12-én ezt írja Rubakin egyik barátjának:

"Megismerkedtünk itt Gandhival, személyesen. Itt a következő tevékenység megy végbe: Gandhi céljait és módszereit fokozottan és nagyon alaposan kidolgozzák, tanulmányozzák és csendesesen, lassan bevezetik az életbe és hatása itt is, ott is beszívárog".

Nem lehet tudni persze, hogy kik és hol "tanulmányozzák, dolgozzák ki és vezetik be Gandhi céljait és módszereit". De kétségtelen, hogy ebben az időszakban, a fentvezett környezet hatása alatt Rubakin alávetette magát a megadás elmélete valamely válfajának.

Önéletrajzi feljegyzéseiben, melyeket 1928-ban írt, Rubakin azt írja, hogy:

"Azef ügye őt nemcsak arra vette rá, hogy mindig a párton kívül legyen, de arra is, hogy kiirtson minden terrorizmust forradalmi világnézetéből... Feltételezve, hogy az ellenséges frontot könnyebben és alaposabban lehet szétzuzni a propaganda segítségével, mint a terror bármely fajtájával, kínzásokkal és egyéb vérontással, ettől az időtől kezdve minden figyelmét a propaganda tudományos elméletének megalapozására összpontosította".

Amint láttuk, attól az időtől kezdve, hogy Rubakin bibliopszichológiai könyveit kezdte írni, már határozott "pacifista" világnézete lett, melynek alapján neki viszonylag könnyű volt - különösen környezetének hatása alatt - áttérni azoknak a nézeteknek filozófiai területére, melyeket olyan találóan jellemezett Karpinszkij.

Itt kell keresni Rubakin idealista elméletének gyökereit, amelyek belefonódtak a bibliopszichológia elméletébe minden belső kapcsolat nélkül és ellentmondásban mindazzal, amit ő előzőleg egész életében írt és csinált.

De mindezek mellett Rubakin úgy vélte, hogy bibliopszichológiája valóban szigorú bírálatban fog részesülni és mintegy a kritika ellen védekezve írja a fentemlített önéletrajzi feljegyzéseiben:

"Én nem azok közül való vagyok, akik már megtalálták az igazságot, hanem azok közül, akik életük végéig keresik azt. Ezért én sohasem érzem magam képesnek arra, hogy bármilyen pártnak alávésem magamat..."

Ha lehántjuk a rubakini elmélet idealista héját, akkor észre kell vennünk, hogy eddig még az orosz irodalomban és pszichológiában senki sem élezte ki így az olvasó, a könyv, és a szerző kérdését és a bibliopszichológia sok problémája várja még a kutatókat, akik a tudományban a kérdéseket megillető helyre állíthatnák azokat.

A bibliopszichológiát összes vonatkozásaiban láthatjuk, hol a gondolatok különös szármalását és beszédünk legmélyebb pszichológiai analizisét, annak hatását az olvasóra, a bibliológia egészének analizisét, hoi pedig az állítások mély ellentmondásait. De mindezek a gondolatok nagy elméleti és gyakorlati érdeklődést tárnak fel. El lehet mondani, hogy Rubakin az első és egyelőre az egyetlen ember, aki az olvasó és a könyv és azok kölcsönhatásának problémáját felvetette és ezt a munkát nem absztrakt ítéletek alapján végezte, hanem az ezen a területen szerzett több mint félévszázados tapasztalat, az olvasóktól kapott sok ezer levél és a velük való közvetlen kapcsolat alapján, a saját tudományos-népszerű könyvecskéi nyelvének kidolgozása és annak az olvasókra tett hatásának vizsgálata alapján, a könyvek kiválogatása és az általános, kollektív, csoportos és egyéni katalógusok és olvasóprogramok kidolgozása alapján.

Vitkozni kell mint tévedésekkel Rubakin sok állításával és következtetésével, de nem lehet elvetni egész sor következtetésének értékét, mely még máig is várja kidolgozását.

Kétségtelen, hogy Rubakin tudományos munkái az olvasó és a könyv pszichológiájának tanulmányozása területén széleskörű kutatás tárgyai lesznek és elgondolásait fel fogják használni.

Fordította: Somogyi Anna

- (1) Étjudü o ruszskoj csitajuscsej publike. 1895
- (2) Praktika szamoobrazovanija. 1914
- (3) Pisz'ma k csitateljam o szamoobrazovanii. 1913
- (4) Introduction à la psychologie bibliologique. 2. vol. Paris, 1922.
- (5) Osznovü i zadacsi bibliologicseszkoj pszihologii,
- (6) O szberezszenii szil i vremenü v dele szamoobrazovanija. 1914.
- (7) Étjudü po pszihologii csitatel'sztva. 1914.
- (8) Bibliologicseszskaja pszihologija kak teorija i praktika knizsnogo dela. Praga, 1921.
- (9) Csto takoe bibliologicseszskaja pszihologija? Leningrad, Kolosz, 1924.
- (10) Pszihologija csitatelja i knigi. Moszkva-Leningrad, Goszizdat. 1928.

Egyéb művei

Opüt programü iszszledovanija literaturü dlja naroda. 1889.
 Knizsnüj potok. Faktü i cifrü iz isztorii knizsnogo dela v Roszszii za poszlednie 15 let. = Ruszszkaja müszl'. 1903. 3. 12. no, 1904. 4. no, Pisz'ma k csitateljam o szamoobrazovanii. = Novüj zszurnal dlja vszeh. 1911. 28. no. 30-35, 37-38. p.
 Szredi knig. 1, 2, 3 T. (3. T. befejezetlen). 1911-1915.
 Rubakin, Nikolaj - Bethmann, Marie: La psychologie de la bibliothèque populaire. = Mission sociale et intellectuelle des bibliothèques populaires. Paris, 1937. 127-175. p.

RUBAKINRÓL SZÓLÓ MŰVEK BIBLIOGRÁFIÁJA (IDŐRENDEN)

- FERRIERE, Adolphe: Lex psychologie bibliologique d'après les documents et les travaux de Nicolas Roubakine. = Archives de Psychologie. 1917. 7-132. p.
 TURIN, Lydia: Dr. N. Roubakin on biblio-psychology. = Psyche. 1929. April. 74-93. p.
 OTLET, Paul: Traité de documentation: le livre sur le livre. Bruxelles, 1935.
 KOSTENINCZOVNA, K.: Nikolaj Rubakin. = Bibliotekarz. 1947. 9-10. no. 130-131. p.
 BETHMANN, Marie: L'Institut Roubakine de Psychologie Bibliologique à Lausanne. = Revue de la Documentation. 16. vol. 1949. 1. fasc. 17-18. p.
 RUBAKIN, A.N.: Nikolaj Alekszandrovics Rubakin. = Szovetszkaja Bibliografija. 1957. 45. vüp. 42-50. p.
 MAVRICSEVA, K. G.: N. A. Rubakin -vüdjajuscsijszja propagandiszta knigi. = Szovetszkaja Bibliografija. 1957. 45. vüp. 51-65. p.
 Iz perepiszki A. Sz. Novikova-Friboja sz N. A. Rubakinüm. = Novüj mir. 1959. 8. no.
 FOMINA, V. A.: Iz neopublikovannüj pizsem G. V. Plehanova k N. A. Rubakinu. = Voproszi filosofii. 1959. 9. no.
 OSZOVCEV, Sz.: Cselovek, obogativszij ruszszkaju kul'turu. = Neva. 1959. 12. no.
 JANOVSZKIJ-MAKSZIMOV, N.: Naszledie N. A. Rubakina. = Voproszi literaturii. 1959. 12. no.
 FONOTOV, G. P.: Obszsesz'tvenno-politicseszskoe znacszenie recenzii V. I. Lenina na knigu N. A. Rubakina "Szredi knig". = Szovetszkaja Bibliografija. 1960. 2(60). no. 23-34. p.

- ANKUDOWICZ, J.: N. A. Rubakin. = Bibliotekarz. 1960. 11-12. no. 345-351. p.
- NAHIRNY, V. C.: The Russian intelligentsia. = Comparative studies in society and history. 4. vol. 1962. 4. no. 403-435. p.
- CSEBNIKOV, I.: Bez voszkreszenij i kanikul. = Nedelja. 1962. 28. no. Iz arhiva N. A. Rubakina. = Zapiszki otdela rukopisznej Gosz. biblioteki im. V. I. Lenina. 25. vúp. 1962.
- AREF'EVA, E. P.: N. A. Rubakin, kak szobiratel' i ego biblioteki v Szovetszkom Szozjuze. = Kniga. 8. izd. Moszkva, Vseszozjuznaja knizsnaja palata, 1963.
- IVANOVA, L. M. - Szidorova, A. B. - Csarusnikova, M. V.: Arhiv N. A. Rubakina, Pisz'mo V. A. Karpinszkogo k N. A. Rubakinu. = Zapiszki Otdela rukopisznej Gosz. biblioteki im. V. I. Lenina. 26. vúp. 1963.
- RUBAKIN, A. N.: "Szredi knjig". = Znamja. 1964. 4. no.
- RAZGON, L. V.: Poszlendnij énciklopediszt. = Puti v neznakomoe. 4. szb. Moszkva, Szovetszkij pizsatel', 1964.
- AREF'EVA, E. P.: Voproszi teorii i praktiki bibliotekovedenija v trudah N. A. Rubakina. Avtoreferat kandidatszkoi diszsertacii. Moszkva, 1965.
- RAZGON, Lev Émmanuilovics: Pod sifrom "Rb", Kniga o N. Rubakine. Moszkva, Znanie, 1966.
- SIMSOVA, Sylva: Nicholas Rubakin and bibliopsychology. = Libri. 16. vol. 1966. 2. no. 118-129. p.
- SIMSOVA, S.: The Rubakin experiment: a preliminary report. = Research in librarianship. 1. vol. 1966. 4. no. 90-97. p.